

บทที่ 6

การแสดงนาฏศิลป์เพื่อการสาธิต

การจะเลือกนาฏศิลป์แบบต่างๆ เพื่อการสาธิต

1. เลือกชนิดของนาฏศิลป์ที่มีกล่าวไว้ในหลักสูตร และประมวลการสอนของวิชานาฏศิลป์ ป.ม.
2. ควรจะเลือกแสดงตอนที่มีความดีเด่นเป็นที่รู้จักแสดงได้เสร็จในเวลาที่กำหนดไว้ในการสาธิต
3. ควรจะต้องมีคำบรรยายก่อนการสาธิต และเป็นการบรรยายเพื่อให้เข้าใจการสาธิตและซาบซึ้งใน

นาฏศิลป์ (Dramatic Appreciation)

4. การสาธิตใน อ.ศ.ร. ครั้งหนึ่งๆ นั้น ควรจะเลือกการแสดงละครแบบต่างๆ ที่จะทำให้นักศึกษาได้แนวความคิดเปรียบเทียบและเห็นความแตกต่าง เช่น ละครนอก ละครใน และลิเก หรือนาฏศิลป์ของนานาชาติเท่าที่จะจัดทำได้ เพื่อให้นักศึกษาเกิดทัศนคติอันกว้างขวาง

การสาธิตนั้นมีสิ่งที่จะจัดดังต่อไปนี้

โขน

การละเล่นพื้นเมืองสัก 3-4 ชนิด โดยเฉพาะการละเล่นที่กำลังจะสูญไป

การแสดงหน้าพาทย์ต่างๆ

ละครนอก

ละครใน

ละครตีกดาบรรรพ์

ละครพันทาง

การวิหฤ

โทรทัศน์

ภาพยนตร์

การเคลื่อนไหวตามจังหวะดนตรี (Rhythm)

1. โขน ซึ่งแยกออกเป็น 5 ประเภท

- 1.1 โขนกลางแปลง คือ โขนเล่นบนดินกลางสนาม ไม่ต้องสร้างโรงเล่นเห็นจริงเห็นจัง มีการยกทัพและการรบเป็นพื้น เพลงดนตรีี่พาทย์ ก็มีแต่หน้าพาทย์ บทก็มีแต่คำพากย์ และคำเจรจาเช่นเดียวกับโขนนั่งราว เล่นกลางสนามแบบเล่นชกนาคตีกดาบรรรพ์ในครั้งโบราณ

- 1.2 **โยนโรงนอกหรือโยนนั่งราว** จัดแสดงบนโรงแต่ไม่มีเตียงสำหรับตัวนายโรงนั่ง มีราวพาดตามส่วนยาวของโรง ตรงหน้าฉากออกมา มีช่องทางให้ผู้แสดงเดินได้รอบราว ตัวโรงมักมีหลังคา เมื่อตัวโยนแสดงบทของตนแล้ว ก็ไปนั่งประจำที่บนราว สมมุติเป็นเตียงหรือที่นั่งประจำตำแหน่งไม่มีซัปร้อง
- 1.3 **โยนหน้าจอ** คือโยนที่เล่นตรงหน้าจอ ซึ่งแต่เดิมซึ่งไว้สำหรับเล่นหนังใหญ่ ต่อมาเมื่อความนิยมเรื่องหนังใหญ่หมดไป โยนหน้าจอก็ยังคงมีแสดงกันอยู่เพราะสะดวกดี
- 1.4 **โยนโรงใน** คือการเอาละครมาเล่นแทนระบำบ้างแทนโยนบ้างสลับกันไป ต่อมาเมื่อผู้คิดเอาละครในและโยนเข้าผสมกัน การแสดงก็มีทั้งออกท่ารำ เดิน และมีพากย์มีเจรจาตามแบบโยน กับนำเพลงซัปร้องและเพลงประกอบกิริยาอาการของดนตรีแบบละครใน และมีระบำรำฟ้อนผสมเข้าด้วย จึงเป็นศิลปะแห่งการเล่นโยนภายในราชสำนักที่ไพเราะงดงามเป็นอย่างยิ่ง
- 1.5 **โยนฉาก** เกิดขึ้นในราชวรัชกาลที่ 5 นี้เอง โดยมีผู้คิดสร้างฉากประกอบการแสดงโยนบนเวทีขึ้นคล้ายกับละครดึกดำบรรพ์ มีการแบ่งฉากเปลี่ยนฉาก วิธีแสดงเหมือนโยนโรงในทุกอย่าง

ในการแสดงโยนเพื่อการสาธิต เครื่องประกอบที่สำคัญมี

1. หัวโยน เครื่องแต่งตัวและเครื่องโรง
 2. บทพากย์ บทเจรจา
 3. วงดนตรีประกอบการแสดงโยน
 4. บทแสดงโยน ซึ่งเป็นเนื้อเรื่องรามเกียรติ์
 5. การจัดชุดแสดง จะแสดงได้ที่ละชุดเท่านั้น
2. **การละเล่นพื้นเมือง** ที่อาจจะจัดมาสาธิตมี
 - 2.1 **ละครชาตรี** ต้องประกอบด้วยโรง การแต่งกาย วิธีแสดง และปีพาทย์ จะต้องเป็นไปตามแบบแผน โรงละครชาตรีทำง่าย ๆ บั๊กเส้า 4 ต้น แล้วมีหลังคาไว้บังแดด เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเตียง 1 เตียง มีเสากลางโรงเรียกว่าเสามหาชัย เสาดันกลางนี้ถือว่าสำคัญมาก แทนองค์พระวิสุกรรม เสานี้ใช้เป็นที่ผูกของคลี (ของใส่ไม้รบต่างๆ) การแต่งกายละครชาตรีโบราณไม่สวมเสื้อ เพราะใช้ผู้ชายเล่นล้วน ตัวยืนเครื่องก็นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้า คาดเจียรระบัด มีห้อยหน้า ห้อยข้าง สวมสังวาลทับทรวง กรองคอ กับตัวเปล่า บนศีรษะสวมเทริดเท่านั้น ต่อมาเมื่อผู้หญิงเล่นจึงสวมเสื้อ แต่งกายอนุโลมเหมือนละครนอก
ปีพาทย์ที่ประกอบการแสดงก็มีปี 1 โทน 1 กลองชาตรี 2 ฉิ่ง 1 คู่ (บางที่ใช้ไม้ล้อแทนฉิ่ง) จังหวะของบทร้องที่ถูกคู่ร้องใช้ตีด้วยไม้
 - 2.2 **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน** เรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น เป็นบทประจำสำหรับขับเสภา อาจจะมีมาแต่ปลายสมัยอยุธยา การขับนั้นมักรับเป็นเครื่องประกอบสำคัญ กรับทำด้วยไม้ชิงชันรูปสี่เหลี่ยม ลบเหลี่ยมเพื่อไม่ให้บาดมือ และให้กลิ้งตัวและกลองกระทบได้ หนาด้านละประมาณ 5 ซม. ยาว 20 ซม. มี 4 อัน

(2) คู่ ต่อผู้ขับคนหนึ่ง เพลงกรับที่ขับมี 4 อย่าง

ก. กรอ	ใช้เวลาเริ่มต้นจะขับ และพักตอนดำเนินเรื่อง
ข. ไม้หนึ่ง	ขับตอนไหว้ครูต้นเสภา
ค. ไม้สอง	ใช้ขับเมื่อขับบทไหว้ครูตอนท้าย
ง. ไม้รบ	ขับเวลาเนื้อเรื่องดูเด็ด

เสภาที่น่ารำได้ด้วย ตอนที่ใช้เป็นเสภา รำมาก คือตอนซุนแผนเข้าห้องนางวันทอง มักใช้สำนวนและคำพูดสองแง่สองมุมและทำให้ขบขัน

2.3 เพลงพื้นเมือง เช่น

- เพลงปรบไก่ เป็นเพลงร้องเกี่ยวแก่กัน
- เพลงพวงมาลัย ใช้ร้องคู่กับการเล่นช่วงขยับ ใครถูกลูกช่วงปากก็จะต้องรำ ถ้าหญิงรำชายจะเกี่ยว ถ้าชายรำหญิงจะว่าต่างๆ บางทีก็ร้องโต้ตอบเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว
- เพลงเกี่ยวข้าว ใช้ร้องขณะลงแขกเกี่ยวข้าว ส่วนมากก็เป็นการร้องเกี่ยวพาราสีกัน
- เพลงอีแซว เป็นเพลงที่ร้องกันในเขตอ่างทอง อยุธยา อุทัย สิงห์บุรี และสุพรรณบุรี เป็นการเกี่ยวแล้วทางหญิงก็ว่าให้เจ็บๆ ตลอด

2.4 ลิเก เป็นการละเล่นพื้นเมือง ที่วิวัฒนาการไปจากของเดิม ที่มาจากดิเกของมลายู เดิมใช้ชายเล่นล้วน ปัจจุบันนี้ใช้ชายจริงหญิงแท้ การสาธิตควรจะหาคณะหรือครูลิเกที่แสดงลิเกดั้งเดิมได้บ้าง และบางตอนจะแสดงอย่างสมัยใหม่ก็ได้

ลิเกจะต้องมีโรงแสดงและมีฉากกันผืนเดียวตายตัว หน้าฉากเป็นที่แสดง หลังฉากเป็นที่พักและที่แต่งตัวของนักแสดง การรำในปัจจุบันลดทาลงมาก ตัวเอกอาจจะยังยืนเครื่อง แต่ตัวนางมักจะแต่งตัวสมัยใหม่ นุ่งกระโปรงยาว เรื่องก็อาจจะนำนวนิยายมาแสดง แสดงเรื่องจรรๆ วงศ์ๆ ก็ยังคงมีอยู่บ้าง ตัวลิเกร้องกลอนสดใช้ปฏิภาณ มีพี่พาทย์รับ ขณะนี้ความนิยมลิเกลดน้อยลงไปเนื่องจากประชาชนหันมานิยมเพลงลูกทุ่ง ตัวเอกของลิเกหลายคนได้เปลี่ยนอาชีพมาเป็นนักร้องเพลงลูกทุ่ง

3. การแสดงหน้าพาทย์

รำหน้าพาทย์ได้แก่การรำตามทำนองเพลงดนตรีปี่พาทย์ ที่บรรเลงประกอบการรำของละครไทยและโขน เช่น เพลงเชิด เสมอ รั้ว ลา ตระ คุงพาทย์ กราวนอก กราวใน แผละ โอด เพลงช้า เพลงเร็ว เพลงหน้าพาทย์นั้นมีลีลาและให้บรรยากาศและอารมณ์ (Moods) เสมอ เช่น ถ้าบรรเลงประกอบการไปมาของสัตว์มีปีกที่เหินไปในกลางหาว เช่น พระยาครุฑ นกสำคัญ ก็กำหนดให้ใช้เพลงแผละ จังหวะของเพลงอยู่ที่เสียงกลองสม่ำเสมอแต่ค่อนข้างเร็ว เปรียบด้วยการก้าวปีกขึ้นลงตามกิริยาโบกบินของนกที่ฉวัดเฉวียนอยู่กลางอากาศ บางท่าก็แสดงอาการโฉบ ถลาร่อนและพริ้วลมตามธรรมชาติของการบินของนกทำเป็นนาฏลักษณะอย่างหนึ่ง

หากเป็นฉากสำแดงเดช ตามปกติจะใช้เพลงคุณพาทย์จังหวะมีซ้า มีเร็ว รุกเร้า เป็นตอนๆ บางตอนก็กระตุ้นให้รู้สึกว่าคุณอากาศในขณะนั้นวิปริต พัวร้อง และคำรามแลบแปลบปลาบ มีพายุน้ำกลิ้งเมื่อตัวละครรำ ก็กระตุ้นความรู้สึกของผู้ดูให้เห็นว่าตัวละครที่กำลังรำนั้นมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ทำให้เห็นว่าแม่ทิวซิ่นที่สวมอยู่นั้นจะแลดูน่าสะพึงกลัวไปด้วย ถ้าบรรเลงประกอบกิริยาร้องให้คร่ำครวญก็ใช้เพลงโอด วิธีตีกลองประจำเพลงโอดนี้จะเรียกเสียงสะอึกสะอื้นที่บ้างห่างบ้าง กระชั้นติดๆ กันบ้าง

เพลงหน้าพาทย์สูงสุดคือเพลงองค์พระ หรือพระพิราพเต็มองค์ซึ่งชุมนุมดนตรีไทยแห่งสโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดแสดงขึ้น ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2513 โดยมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้บรรยายประกอบ

องค์พระนั้นคือองค์พระพิราพ ซึ่งวงการนาฏศิลป์และดนตรีไทยเคารพเป็นครู ดังจะเห็นได้จากในการไหว้ครู หรือ การออกโรงแสดงโขนละคร ต้องเชิญหน้าฤๅษีและหน้าพระพิราพไปประดิษฐานไว้สักการะเป็นมิ่งขวัญ

เพราะถือกันว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุด จึงมีโอกาสบรรเลงน้อยที่สุด เพลงหน้าพาทย์องค์พระนี้มีจังหวะเป็นที่น่าอัศจรรย์ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพลงไทยที่ประหลาดที่สุด และการรำหน้าพาทย์องค์พระพิราพเต็มองค์นั้น ก็เป็นการรำหน้าพาทย์ที่มีการแต่งตัวและท่ารำผิดกับการรำหน้าพาทย์อื่นๆ เป็นอันมาก ข้อสำคัญก็คือ การบรรเลงจะพลาดหรือรำจะผิดแม้แต่สักน้อยหนึ่งก็ไม่ได้ หากผิดพลาดก็ถือว่าเกิดภัยพิบัติแก่ผู้บรรเลงและผู้รำ การขอต่อเพลงหน้าพาทย์นี้ หรือการต่อท่ารำจะผิดกับการขอต่อเพลงและท่ารำอื่นๆ คือ

ข้อแรก ผู้ขอต่อต้องเคยบวชเรียน เมื่อศึกษาเพศแล้วก็ขอต่อได้

ข้อสอง หากยังไม่เคยบวชเรียน ก็จะต้องมีอายุนับแต่สามสิบปีขึ้นไป จึงจะขอต่อได้

ข้อสาม ถ้าไม่เข้าเกณฑ์ทั้งสองข้อแรก ก็ต้องขอพระบรมราชานุญาตให้ต่อ

ในการขอต่อเพลงและท่าองค์พระพิราพเต็มองค์จากครุฑนั้น จะต้องทำพิธีใหญ่ ทำบุญเลี้ยงพระ และต้องต่อกันในวังหรือในวัดเท่านั้น

การรำและการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์องค์พระเต็มองค์ก่อนครั้งที่แสดงที่ธรรมศาสตร์นี้ มีมาเมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่แล้ว โอกาสที่ออกองค์พระพิราพเต็มองค์นั้นก็คือพระราชพิธีสมโภชน์และขึ้นระวางช่างเผือกในรัชกาลที่ 7 ครั้งนั้น พระยานิฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นผู้รำ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นผู้ตีระนาดเอก ครั้งสุดท้ายนายอร่าม อินทรฉวี เป็นผู้รำ ครูพริ้ง ดนตรีรส เป็นผู้ตีระนาดเอก ครูอร่าม อินทรฉวี ศิลปินเอกกรมศิลปากรวัย 56 ปี ได้ต่อท่าหน้าพาทย์สำคัญนี้ จากนายจรงภักดี (เจียน จารุวรรณ) โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ต่อไว้ก่อนต่อต้องตระเตรียมเพื่อสวัสดิคิมงคลหลายประการ

การรำหน้าพาทย์สำคัญนี้ องค์พระออกจากฉากมายืนเหยียบตอไม้อยู่ครู่หนึ่ง หน้าพาทย์ถึงตั้งแต่รำออกจากตอไม้จนหลบฉาก การหลบฉากนั้น 3 ครั้งจึงถือว่าออกเต็มองค์ การออกหน้าพาทย์องค์พระเต็มองค์ ถือเป็นการใหญ่ การสำคัญที่สุดในวงการนาฏศิลป์และการดนตรีของชาติ

4. ส่วนคำบรรยายของละครนอก ละครใน ละครตีกดาบรพรพ ละครพันทางนั้นได้กล่าวไว้โดยละเอียดในบทที่ 1 ประวัติการละครไทยแล้ว แต่เมื่อจะเลือกตอนใดของละครเหล่านั้นมาสาธิต ก็ควรจะต้องจัดคำบรรยายเฉพาะตอนเพื่อให้เกิดความเข้าใจซาบซึ้งในศิลปะการละคร ก็ควรจะได้จัดคำบรรยายเพิ่มเติม

5. การวิทยุ จะจัดการสาธิตได้โดยการนำไปชมสถานีส่งวิทยุ หากจัดโดยการเชิญคณะละครวิทยุมาแสดงก็จะไม่สู้จะได้ผลเท่าไรนัก เพราะจะมีการได้ยินแต่เสียงเท่านั้น

6. โทรทัศน์ ก็เช่นเดียวกับวิทยุ จะต้องจัดเป็นแบบสถานนอกสถานที่โดยการพาไปเยี่ยมสถานีโทรทัศน์ หากทำได้ และจะได้รับความสะดวกจากเจ้าหน้าที่สถานีเสมอ

7. ภาพยนตร์เท่าที่ได้จัดมาแล้ว คณะกรรมการและผู้บรรยายบางคนได้นำสมาชิก อ.ศ.ร. ไปชมภาพยนตร์ไทย 1-2 เรื่องในวันอาทิตย์ระหว่างการอบรม เรื่องที่โดยไปชมก็มี อีแตน ละครเร่ เกาะสวาทหาดสวรรค์ โดยได้รับพระเมตตาจากพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล และพระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการองค์ประธานสมาคมผู้สร้างภาพยนตร์แห่งประเทศไทยหลายสมัย

8. การเคลื่อนไหวตามจังหวะดนตรี (rhythm) ได้จัดการแสดงออกเป็นฉากๆ เป็นการเดินรำทำจังหวะ ส่วนมากจะเป็นการเดินรำทำจังหวะที่จะใช้ได้ในระดับประถม และทำรำทำจังหวะทั้งของเก่าของใหม่ บางฉากเป็นระบำจากละครของหลวงวิจิตรวาทการ มีความมุ่งหมายให้สมาชิกมีความริเริ่มที่จะคิดระบำหรือการเดินรำทำจังหวะแปลกๆ ประกอบบทเรียนส่วนมากในระดับประถมหรือมัธยมต้นอย่างน้อยก็รู้จักชุดเดินรำทำจังหวะดีพอจะนำไปสอนนักเรียนได้

